

KAVANYISA KA 14

KU LULAMISELA KA SWIN'WANA NA SWIN'WANA

Nawu wa Matiko ya Misava

Mitwanano ya Matiko ya Misava

231. (1) Ku kanerisana na ku sayina mintwanano na matiko ya misava i vutihlamuleri bya huvonkulu ya rixaka.
- (2) Ntwanano na matiko ya misava wu boha Riphabliki ntsena endzhaku ka loko wu pfumeleriwele hi xiboho eka havumbirhi Palamende ya Rixaka na Huvo ya Rixaka ya Swifundzankulu, handle ka loko ku ri ntwanano leri vuriwaka eka xiyengentsongo xa (3).
- (3) Ntwanano na matiko ya misava wa muxaka wa vuthekiniki, mafambiselo kumbe ku fambisiwa ka milawu, kumbe ntwanano lowu wu nga laviki ku nga va ku ri ku wu amukela kumbe ku wu pfumelela, wu ngheneriwaka hi huvonkulu ya rixaka, wu boha Riphabliki handle ka mpfumelelo wa Palamende ya Rixaka na Huvo ya Rixaka ya Swifundzankulu, kambe wu fanele ku andlariwa eka nhlengeletano ya Milawu na le ka Huvo ka ha ri na nkarhi lowu ringaneke.
- (4) Ntwanano wihi na wihi na matiko ya misava wu va nawu laha Riphabliki loko wu nyiketiwile ku va nawu hi milawu ya tiko; kambe kungu ro tifambisa hi roxe ra ntwanano leri wu pfumeleriweke hi Palamende i nawu laha Riphabliki handle ka loko wu nga fambelana na Vumbiwa leri kumbe Nawu wa Palamende.
- (5) Riphabliki ri bohiwa hi mintwanano na matiko ya misava leyi a yi boha Riphabliki loko Vumbiwa leri ri sungula ku tirha.

Nawu wa ndzhavuko wa matiko ya misava

232. Nawu wa matiko ya misava wa ndzhavuko i nawu laha Riphabliki handle ka loko wu nga fambelana na Vumbiwa leri kumbe Nawu wa Palamende.

Ku tirhisiwa ka nawu wa matiko ya misava

233. Loko ku karhi ku hlamuseriwa nawu wihi na wihi leri endliweke, khoto yin'wana na yin'wana yi fanele ku langha nhlamuselo yihi na yihi ya milawu leyi fambelanaka na nawu wa matiko ya misava ku tlula nhlamuselo yihi na yihi yin'wana yo siva leyi nga fambelanaki na nawu wa matiko ya misava.

Timhaka Tin'wana

Tsalwa ra Timfanelo

234. Ku endlela ku entisa mfumo wa xidemokrasi leri simekiweke hi Vumbiwa leri, Palamende yi nga ha amukela Tsalwa ra Timfanelo leri ti fambelanaka na makungu ya Vumbiwa leri.

Ku tiyimisela

235. Mfanelo ya vanhu va Afrika Dzonga hinkwavo ka vona eka ku tiyimela mfuwo ka rixaka hi swa, tanihi laha swi hlamuseriweke eka Vumbiwa leri, a swi siyi ehandle, hi ku tirhela endzeni ka pulani ya matirhelo ya mfanelo leyi, ku amukeriwa ka mianakanyo ya mfanelo yo tiyimela hi swa mfuwo wa rixaka eka muganga wihi na wihi lowu avelanaka ndzhaka yin'we ya mfuwo na ririmi, endzeni ka ndhawu leyi nga xiphemu xa mfumo laha Riphabliki kumbe hi ndlela yihi na yihi yin'wana, leyi vekiweke hi milawu ya tiko.

Ku pfuneta minhlangano ya tipolitiki hi timali

236. Ku endlela ku antswisa Xidemokrasi xa Minhlangano leyi hlanganeke, milawu ya tiko yi fanele ku endla makungu ya ku hakeleriwa ka Minhlangano ya tipolitiki leyi ngenhelaka eka mfumo wa milawu wa rixaka na wa xifundzankulu hi endlelo leri lulameke no tirha hi mpimo wa ndzinganelo.

Ku tirha endla swoboho hi ku tiyimisela

237. Swiboho hinkwaswo leswi khumbhaka vumbiwa swi fanele ku tirhiwa hi ku tinyiketela nakona handle ko dya nkarhi.

Vuyimeri na vurhumiwa

238. Xirho xo mfumo eka xiyenge xihhi na xihhi xa mfumo xi nga ha –
- (a) tirhisa matimba kumbe mitirho ya vuyimeri kumbe ntirho lowu faneleke ku endliwa hi ku landza huvo ya milawu eka huvonkulu ya mfumo ku ri leswaku ku rhumiwa koloko ku fambelana na milawu yo endliwa ku ya hi leswi matimba ya tirhisiweke kumbe ntirho wu tirhiwile; kumbe;
 - (b) ku tirhisa matimba wahi kumbe wahi kumbe ntirho wihi kumbe wihi ya huvonkulu ya vurhumiwa bya mfumo kumbe masungulo ya vurhumiwa.

Tinhlamuselo

239. Eka Vumbiwa, handle ka loko vundzeni byi hlamusela hi ndlela yin'wana –
- “milawu ya rixaka” yi katsa -
- (a) milawu ntsongo leyi endliweke hi ku landza Nawu wa Palamende; na
 - (b) nawu lowu a wu tirha loko Vumbiwa byi sungula, no va wu fambisiwa hi mfumo wa rixaka;
- “xirho xa mfumo” swi vula” –
- (a) ndzawulo yin'wana ri yin'wana ya mfumo kumbe mafambiselo eka tiko, xifundzankulu kumbe xivumbeko xa mfumo wa miganga; kumbe
 - (b) vandla rin'wana na rin'wana” –
 - (i) leri tirhisaka matimba kumbe ku endla ntirho hi ku landza Vumbiwa kumbe vumbiwa bya xifundzankulu; kumbe
 - (ii) ku kombisa matimba eka vanhu kumbe ka ntirho lowu voniwaka wa milawu wun'wana na wun'wana, kambe a wu ngenisa mutirhela-mfumo wa khoto kumbe wa nawu;
- “nawu wa xifundzankulu” wu katsa -
- (a) milawu ya le hansi leyi endliweke hi ku landza Nawu wa xifundzankulu; naswona,
 - (b) milawu leyi a yi tirhi loko Vumbiwa byi sungula ku tirha no va yi fambisiwa hi mfumo wa milawu wa Swifundzankulu.

Ku pfumaleka ka ku fambelana exikarhi ka matsalwa yo hambana

240. Loko ku tshuka ku va na ku hambana exikarhi ka matsalwa yo hambana ya Vumbiwa leri, tsalwa ra Xinghezi hi rona ri nga na matimba ku tlula laman'wana.

Ku malulamiselwa yo hundzuluxa

241. Xedulu ya 6 ya tirha eka ku hundzulukela eka mafumelo lamantshwa ya vumbiwa lama ya simekiwaka hi Vumbiwa leri, na mhaka yihi na yihi leyi yelanaka na ku hundzuluka koloko.

Ku herisiwa ka milawu

242. Milawu leyi vuriwaka eka Xedulu xa7 yi herisiwile, ku ya hi Xiyenge xa 243 na Xedulu ya 6.

Nhlokomhaka yo koma na ku sungula ku tirha

243. (1) Nawu lowu vuriwa Vumbiwa ra Riphabliki ra Afrika Dzonga, 1996, naswona wu sungula ku tirha hi ku hatlisa siku leri vekiwaka hi Presidente, hi xitiviso ku nga si hundza siku ra 1 Mawuwana 1997.
- (2) Presidente a nga ha veka masiku man'wana lama ma rhangelaka leri ri vuriwaka eka xiyengentsongo xa (1) ma nga ha vekwiwa hi tlhelo ra makungu yo hambana ya Vumbiwa leri.
- (3) Handle ka loko matirhiselo ya kona ya vula swin'wana laha ku vuriwaka eka Vumbiwa nkarhi lowu Vumbiwa byi sunguleke ku tirha hawona, swi fanele ku tekiwa nkarhi lowu kungu rolero ri sunguleke ku tirha ha wona.
- (4) Loko siku ro hambana ri bohiwa eka xilaveko xihi na xihi xa Vumbiwa hi ku landza xiyengentsongo xa (2), kungu rihi na rihi leri yelanaka ra Vumbiwa ra Riphabliki ra Afrika Dzonga, 1993 (Nawu wa 200 wa 1993), leri vuriweke eka xitiviso, ra herisiwa ku sukela hi siku rolero.
- (5) Swiyenge swa 213, 214, 215, 216, 218, 226, 227, 228, 229, na 230 swi sungula ku tirha hi 1 Sunguti 1998. Kambe leswi a swi sivali ku tirhisa hi ku landza Vumbiwa leri ra mfumo wa milawu eka timhaka leti tihhi na tihhi ku nga si fika siku rero. Ku fikela siku rero timhaka kumbe tihhi ta Vumbiwa ra Riphabliki ra Afrika Dzonga 1993, ti tshamaka ta ha tirha.